

Alkohol

En lång historia

STR:s lärarutbildning

Vad är alkohol?

I alla alkoholhaltiga drycker finns just alkohol, dvs ett kemiskt ämne som heter etanol eller etylalkohol. Det har formeln C_2H_5OH .

Text från Nationalencyklopedin:

etanol, rationellt namn på föreningen C_2H_5OH , etylalkohol, alkohol, (vin)sprit, den mest kända av alla alkoholer. Ren etanol är en färglös, flyktig och lätt antändbar vätska med kokpunkt 78,3 °C. Den har karakteristisk smak och lukt.

Användningsområdena för etanol är många, från användning som njutningsmedel/drog till olika industriella och tekniska tillämpningar, t.ex. som lösningsmedel, antifrostmedel, extraktionsmedel, desinfektionsmedel och i mindre skala som motorbränsle.

Text från www.vinosprithistoriska.se

Ordet alkohol kommer faktiskt från arabiskan från början. Från al-kuhl, som ursprungligen var ett fint pulver av grundämnet antimon, som användes som ögonmakeup. Al-kuhl fick så småningom en bredare betydelse, i och med att de arabiska alkemisterna började använda ordet även om annat som var fint och rent.

Alkohol kom till svenskan i början av 1800-talet från medeltidslatinet. Dagens betydelse uppkom ur uttrycket "alcohol vini", den finaste beståndsdel i vin.

Varför dricker man?

Följande text är i huvudsak ett utdrag från läromedlet På tiondelen av bl a STR

Alkoholkonsumtionen är mycket utbredd och många menar att det är ett viktigt socialt "smörjmedel". I de flesta svenska familjer har alkoholen en självklar plats när det bjuds till fest. Detta präglar ofta diskussionen om alkoholens roll i vårt samhälle – många upplever sig ha positiva erfarenheter av alkoholen, i kontrast till de problem på individ- och samhällsnivå som alkoholen skapar. "Du tycker vad du dricker och dricker vad du tycker".

Ställer vi frågan: –Varför dricker du alkohol?, så måste vi vara beredda på en mängd olika svar, bl a följande:

- Tja, det hör väl till...
- Då vågar jag släppa loss...
- Det är skönt när jag har jobbat hårt...
- Då blir jag mer kreativ...
- Då blir jag lugnare...
- Då bromsas tillvaron och bara nuet finns...

Inte heller räcker ett svar för att förklara varför alkoholen blir ett problem för vissa personer, men inte för andra. Socialmedicinaren Sven Andreasson har gjort en förteckning som visar de modeller som dominerade synen på alkoholproblemen under 1900-talet.

Modell	Nyckelord
Moralisk	Synd, karaktär
Nykterhetsrörelsen	Flaskan
Sjukdomsmodellen	Allergi
Pedagogisk modell	Brist på kunskap
Psykodynamisk modell	Oral fixering
Betingningsmodellen	Inläring
Biologisk	Genetik, fysiologi
Social	Nätverk
Systemmodell	Familj
Socio-kulturell modell	Attityder

Här kan vi se att nykterhetsrörelsen har betonat själva tillgången till alkohol (flaskan), medan de som förespråkar sjukdomsmodellen betraktar individens alkoholproblem som resultat av en sjuklig, fysisk reaktion på alkoholen (allergi).

Vilka faktorer som spelar störst roll varierar mellan olika grupper och individer, men också över tid och rum. När man jämförde olika folkgrupper i USA såg man att kineser och judar hade mindre alkoholproblem än andra grupper. Det visade sig att ganska många kineser har en genetiskt betingad alkoholintolerans, vilket gör att de mår dåligt när de dricker alkohol. För judarna handlade det mer om sociala faktorer, bl a inom familjen, som gör att man upptäcker och reagerar när individen börjar få alkoholproblem.

Alkoholens historia

Följande text är ett utdrag ut boken Lev gott med eller utan alkohol av Katarina Johansson och Peter Wirbring.

De rusgivande dryckerna har följt människan i flera tusen år. Redan omkring år 6000 f Kr odlades vin i dalarna kring Euftrat och Tigris. Vinkrus, amforor, har återfunnits i egyptiska gravar. Vinet ansågs tydligen oumbärligt även efter döden.

Man var också tidigt medveten om alkoholens skadeverkningar. Redan sumererna på 3000-talet f Kr kände till att alkohol skadar fostret. I Bibeln varnas havande kvinnor från att dricka vin och andra starka drycker.

Enligt den grekiska mytologin (500 f Kr) hittade guden Dionysos en vinplanta under en utflykt i skogen. Först var plantan så liten att den kunde bäras i ett fågelben. Sedan växte den och fick bäras i ett lejonben. Och till sist passade den bäst i en åsnas ben. Detta anses vara en symbolik för alkoholens effekter på känsla och förnuft vid stigande berusning: först kan man känna sig lätt och fri som en fågel, därefter som ett starkt och modigt lejon. Den som dricker för mycket blir däremot dum som en åsna.

Hos de gamla grekerna och romarna under den äldre antiken var vindrickandet ett sätt att komma i kontakt med gudarna. Det var förbehållet de fria männen, inte slavar eller kvinnor. Bland annat romarna ansåg att det var hälsosammare att dricka vin än vatten - vilket kan ha berott på att vattnet var så oerhört förorenat. (I bra vin finns inga skadliga bakterier.)

"Under yngre antiken kunde kvinnor tillåtas att dricka vin som var utspätt, liksom svagare och enklare sorter", skriver psykologen Christina Näsholm i en historisk översikt över kvinnors rus och berusning (se Källor på sidan 44). Druckna män ansågs fortfarande ha självkontroll, medan "berusade kvinnor ansågs vara lösaktiga och vämjeliga; de lämpade sig till förlustelse men absolut inte till äktenskap".

Nutidens svenskar blir ibland beskyllda för att vara tråkiga och alltför lagom när det gäller alkoholen. Men lagomdrickandet är inget nytt påfund. I skriften Havamål, som anses vara över tusen år och återge de gamla nordiska vikingarnas visdom, kan man läsa:

"Så godt for folk som folk sier, det er ølet ikke; jo mer en drikker dess mindre kann en styre sitt vesle vett."

"Bättre bør å bære har ingen enn mye mannevett; verre niste på vegen har ingen enn den som har drukket for mye."

"En god viking skulle vara stark, ölför och hästför", skriver Christina Näsholm.

De nordiska kvinnorna hade en friare ställning när det gällde bruket av alkohol än kvinnorna vid Medelhavet, och vikingakvinnor med status kunde, enligt Näsholm, dricka öl och mjöd tillsammans med männen.

Man har spekulerat i om mjödet, som gjordes på jäst, honung och humle, även hade tillsats av hallucinogener, t ex flugsvamp, som skulle kunna förklara vikingarnas bärsärkagång (raseriutbrott) då de hade druckit. Säkert drack vikingarna också vin när de befann sig i länder där detta erbjöds.

Att offentligt berusa sig har förknippats med hedniska riter, lössläpplighet och allmän okristlighet. En del kristna betraktar inte bara ruset som syndigt utan ser själva alkoholen som djävulens redskap. Men om man läser Nya testamentet inser man med vilken naturlighet Jesus och hans samtida umgicks med vinet. I nattvarden är vinet symbol för Kristi heliga blod. I den ortodoxa traditionen häller man ibland vin i graven när någon ska begravas.

Näsholm beskriver hur de hedniska kulttankarna fortfarande fanns kvar i den äldsta nordiska kristna lagen, Gulatingslagen: "Män och kvinnor anmodades att berusa sig minst två gånger om året för att blidka gudarna och garantera släktets fortbestånd." Att framställa rusmedel var kvinnogöra och under medeltiden fanns mjödkonor som sålde mjöd. "Att låta döttrar och systrar skänka i öl och mjöd under gästabuden erbjöd storbönderna möjlighet att visa upp dem och gav de unga kvinnorna viktig social träning."

Kvinnans ställning försämrades när de kristna munkarna kom till Norden. Kvinnan var ju, enligt Bibeln, den som lockade mannen till synd. Under motbokstiden (se sidan 20) ansågs det okvinnligt att dricka sprit och vindrickandet var inte utbrett. Därefter har värderingarna och dryckesvanorna förändrats.

Någon har sammanfattat den förändring som har skett i svenska kvinnors förhållande till alkohol så här: "Förr gick vi hem till varandra och drack kaffe. Nu går vi lika gärna på krogen och tar en öl eller en flaska vin." Kvinnor har definitivt en större frihet idag. Men eftersom alkohol är mera skadligt för kvinnor än för män så har denna utveckling också en baksida i form av betydligt fler alkoholskador och mer alkoholism bland kvinnor än tidigare.

Christina Näsholm påpekar att nu, liksom förr, uppfattas rus och berusning olika beroende på såväl social klass som kön.

Visst har vi blivit mer jämställda så att det upplevs som naturligt att även kvinnor tycker om att dricka alkohol. Men när det kommer till berusning anser många fortfarande att berusade kvinnor är värre än berusade män. Och den som "super sig full" på billiga hemmagjorda drycker har definitivt en sämre status än den som har råd att berusa sig på konjak, dyr whisky och fina viner.

Samhället och alkoholen

Följande text är i huvudsak ett utdrag från läromedlet På tiondelen av bl a STR

Alkoholens ”dubbla ansikte” – glädjen som många känner att alkoholen tillför och de skador som den orsakar – försvårar diskussionen inom alkoholpolitiken.

I diskussionerna som följt genom alkoholens historia återkommer ofta några argument:

- Alkoholens skadeverkningar hotar folkhälsan och därmed staten/samhället, som måste se till att tillgången till alkohol begränsas.
- Staten/samhället har inte rätt att lägga sig i den enskilda medborgarens förhållande till alkoholen, vilken är en vara vilken som helst.
- Staten/samhället bör skaffa sig inkomster genom att beskatta tillverkningen och konsumtionen av alkohol.
- Inhemsk produktion av alkohol bör skyddas genom att importen beläggs med höga tullar.

I den historiska översikten här nedan ser vi att alkoholen varit föremål för många diskussioner och många beslut. Vi kan också se att det varit tvära kast i besluten, t ex har hembränningen under vissa tider varit förbjuden och under andra tillåten.

Texten är i huvudsak tagen från Systembolagets hemsida www.systembolaget.se år 2002.

Fakta från 2001 – 2011 är hämtade från Statens Folkhälsoinstitutets hemsida fhi.se

- 1467** Krutblandaren Mäster Berentz i Stockholm inhandlar aqua vitae (destillerat vin) från Lübeck. Det ska användas som ingrediens i kruttillverkningen – men det visar sig snart att det går att dricka också. Brännvinet är i Sverige.
- 1494** Sten Sture d.ä. utfärdar förbud mot att bränna eller sälja brännvin i Stockholm.
- 1590** Under Johan III:s ryska fälttåg lär sig de svenska knektarna att man kan bränna brännvin av spannmål.
- 1698** Husbehovsbränningen förbjuds.
- 1709** Nöd i landet efter Poltava. Karl XII förbjuder brännvinsframställning av brödsäd.
- 1746** Första gången man gör brännvin av potatis.
- 1756** Importförbud på bl a sprit, vin och öl. Alla brännvinspannor dras samtidigt in av staten.
- 1787** Husbehovsbränningen släpps åter helt fri.
- 1829** Brännvinskonsumtionen uppgår till 46 liter om året per invånare. Antalet brännvinspannor i Sverige beräknas vara 175 000.
- 1843** Bayerskt öl börjar tillverkas i Sverige. Det höll bättre kvalitet än det traditionella överjästa ölet.
- 1848** Ölskatten, som funnits sedan 1500-talet, avskaffades.
- 1850** Några bergsmän i Falun bildar det första systembolaget ”I sedlighetens intresse”. Vinsten går till allmännyttiga ändamål.
- 1855** Ny brännvinsförordning syftar till att skapa ordning i handeln med brännvin och att reducera det enskilda vinstintresset. Samtidigt utvecklas Bryggerinäringen snabbt.
- 1860** Ny tillverkningsförordning stoppar husbehovsbränningen.
- 1865** AB Göteborgssystemet bildas.
- 1903** Ölskatt återinförs och den baseras på mängden använd malt.
- 1905** All brännvinsförsäljning i landet ska skötas av särskilda bolag under viss statlig kontroll.
- 1912** AB Göteborgssystemet inför anmälningsbevis för spritinköp.
- 1914** AB Stockholmssystemet börjar sin verksamhet med att införa motbokstvång och individuell ransonering.

- 1917** AB Vin & Spritcentralen bildas och tar över all partihandel.
- 1917** Förbud mot starkölsförsäljning.
- 1919** Motbokskontrollen genomförs till fullo genom en ny rusdrycksförsäljningsförordning. Systembolagen får monopol också på vinförsäljningen.
- 1922** Folkomröstning om ett totalförbud. 889 000 röstade för och 925 000 mot förbud.
- 1923** I samband med att nya regler för ölstyrka införs börjar alkoholhalten anges i viktprocent.
- 1955** Motboken slopas. Systembolaget blir ett riksbolag. Starkölsförbudet upphävs.
- 1957** Riksdagen beslutar om spärrlistor och legitimationsskyldighet. Systembolaget börjar sin propaganda för mildare dryckesvanor.
- 1963** Legitimationsbestämmelserna skärps.
- 1965** Mellanölet klass II B införs.
- 1969** Inköpsåldern sänks från 21 till 20 år.
- 1977** Mellanölet II B och spärrlistorna avskaffas.
- 1978** Ny lag om handel med drycker träder i kraft med bland annat nya regler för butiksetablering.
- 1979** Skärpta regler om marknadsföring av alkohol.
- 1981** Ny lag om langning och överlåtelse till ungdom.
- 1982** Beslut om lördagsstängt.
- 1991** Första självbetjäningsbutikerna öppnas på prov.
- 1993** EU-kommissionen meddelar i en skrivelse till svenska regeringen att Systembolaget får finnas kvar. Detta år börjar man ange alkoholhalten i öl i volymprocent.
- 1994** Ny alkohollag och nytt avtal mellan Systembolaget och staten.
- 1995** Som ett resultat av EU-kommissionens beslut avvecklas Vin & Sprits monopol; import, export, tillverkning och partihandel. Samtidigt upphör Systembolagets ensamrätt på försäljning till restauranger.
- 1997** EG-domstolen slår i det så kallade Franzén-målet fast, att Systembolaget är förenligt med EG-rätten. Samma år sänks ölskatten som en följd av EU-medlemskapet.
- 2000** Prov med lördagsöppet i sex län. Systembolaget startar provverksamhet med näthandel.
- 2001** Beslut om lördagsöppet i hela landet från och med den 7 juli. Vinskatten sänks. Införselkvoterna ökades.
- 2002** Införselkvoterna ökades.
- 2003** Reklam för alkohol i tryckta medier blir tillåtet. Införselkvoterna ökades.
- 2004** Införselkvoterna höjs till EU-nivå.
- 2007** Distanshandel av alkohol, t ex över internet blir tillåtet för privat bruk.
- 2010** Världshälsoorganisationen WHO antar en global alkoholstrategi.
- 2011** Ny alkohollag i Sverige, SFS 2010:1622